

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.47.24>

ЯДЕРНИЙ ФАКТОР У АРХІТЕКТУРІ СВІТОВОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК КАТАЛІЗАТОР ЯДЕРНОЇ ЕСКАЛАЦІЇ

Олексій Буряченко

*Національний авіаційний університет,
кафедра соціології та політології
просп. Любомира Гузара, 1, 03058, м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5308-2570>*

У статті аналізується питання ядерного фактору у архітектурі світової системи безпеки та російсько-українська війна як каталізатор ядерної ескалації. Проведене дослідження із зауваженого питання є складовою наукового дослідження «Формування нової глобальної системи безпеки: російсько-українська війна як фактор еволюції світової політики».

Дослідження наукових позицій, положень, аналіз аналітичних звітів, документів, міжнародних угод, законодавчих актів дало можливість охарактеризувати закономірності та тенденції, що унеможлилювали впровадження ідеї ядерного роззброєння “global zero”, яка на протязі 70-ти років (з моменту винайдення ядерної зброї) підіймалася і дискусії відносно якої виносилася на міжнародний рівень. Дане дослідження дозволяє автору обґрунтовано дійти висновку, що недосконалість архітектури світової системи безпеки і не бажання провідних світових акторів до її зміни призвели, як наслідок у 2022 році, до повномасштабної війни на Європейському континенті. Війна Росії проти України застала замислитись країни, які не володіють ядерною зброєю над її розробкою або укладенням договорів із країнами, які нею володіють про розміщення на своїй території. Зазначимо, зауважені тенденції є вкрай небезпечними, Оскільки, як наслідок, це призведе до зростання кількості ядерних держав у світі і не забуваємо про терористичні організації. Тобто, ядерна зброя почне розповзатися планетою, перетворившись на засіб захисту суверенітету, і на атрибут особливого статусу. Вкрай важливо зауважити, такі процеси складно контролювати, сьогодні ніхто не може офіційно підтвердити – скільки фактично країн володіють ядерною зброєю, скільки в розробці і скільки прагне мати. Отже, світова система безпеки виявилася безсилою і не готовою до контролю над зазначеними процесами, а особливо контролю на ядерним компонентом (ядерна зброя, атомна енергія). Постійні загрози, реальні і уявні, тісно вплетені в складну і дуже заплутану «ядерну павутину», значно знижують шанси на досягнення в найближчому майбутньому загального ядерного роззброєння. Більше того, навіть у віддаленій перспективі, це дуже небезпечна ідея, якщо тільки світовий порядок, що існує сьогодні, не зазнає радикальних змін.

Автор звертає увагу на те, що повинна бути запропонована зовсім нова конфігурація архітектури світової безпеки, яка б дійсно вирішила такий важливий безпековий аспект як розповсюдження ядерної зброї у світі. На думку автора, саме Україна, яка опинилася в епіцентрі нападу РФ, як ядерної країни на неядерну країну і у відношенні якої були порушені всі гарантії безпеки надані ключовими геополітичними гравцями, має беззаперечне право запропонувати світовому товариству своє бачення нової архітектури світової системи безпеки, зокрема над створенням нового безпекового сегмента по контролю над ядерною зброєю і іншими загрозами масового враження людей.

Ключові слова: російсько-українська війна, ядерна зброя, світова система безпеки, архітектура світової системи безпеки, міжнародна безпека, світова безпекова рівновага, Організація Об'єднаних Націй, Україна, Росія, “global zero”, ядерне роззброєння.

Вступ. «Світ стикається з безпрецедентними і взаємопов'язаними кризами. Напруженість у відносинах між великими державами сьогодні досягла історичного максимуму», такими словами відкрив засідання РБ ООН Генеральний секретар ООН Антоніо Гуттереш 24 квітня 2023 року. Така констатація питання Генеральним секретарем ООН викликана ситуацією, яка склалася на світовій геополітичній карті внаслідок російсько-української війни, яку розпочала Росія проти України у 2014 році, активна повномасштабна фаза якої відбулася 24 лютого 2022 року. Об'єктивно ми можемо стверджувати, що ця війна стала катализатором та сколихнула доленосні глобальні безпекові процеси, зумовила зростання невизначеності, непередбачуваності та, відповідно, нервозності поведінки окремих акторів на світовій сцені, що вплинуло на світову безпекову рівновагу. Зауважимо, після Другої світової війни це перша велика континентальна війна на карті географічної Європи. Російсько-українська війна оголила, як відкритий нерв, одне із надважливих питань архітектури світової системи безпеки – застосування ядерної зброї. Питання відносно якого від початку винайдення ядерної зброї багатьма дослідниками, політиками, провідними демократичними країнами – формувалося табу на його застосування.

Тому **метою цієї статті** є спроба дослідити та проаналізувати питання ядерного фактору архітектури світової системи безпеки та російсько-української війни як катализатору ядерної ескалації.

Виклад основного матеріалу. Історія ядерної ери свідчить, що держави час від часу змінюють свої доктринні підходи до ядерного стримування і способу поведіння «з абсолютною зброєю». З цього спостереження випливає, що перспективи існування світу без ядерної зброї, що вже звучить як щось неймовірне, залежать від військово-технічних поглядів, які формуються у процесі знищення боєголовок і ракет, не менш ніж від зміни політичних поглядів. «Міркування про неймовірне» за часів Г. Кана будувалися на аналізі ядерної війни [1]. Нині «неймовірне» для деяких дослідників означає світ без ядерної зброї, але думки про таку амбітну мету, зараз, на тлі російсько-української війни набувають нових викликів. Ключова відмінність ядерної зброї від інших видів озброєння полягає у його величезній руйнівній силі. Жоден із видів озброєння не може зрівнятися з ним у розмірах шкоди, який міг би бути завданий гіпотетичному супротивнику. Більше того, певна кількість зарядів може призвести до незворотних екологічних наслідків та навіть повного знищення життя на Землі.

Зазначимо, поява ядерної зброї багато в чому визначила історію другої половини ХХ століття. Хоча, А. Ейнштейн, Р. Опенгеймер та багато причетних до винайдення ядерної зброї їх однодумців вважали, що застосування ядерної зброї хоча б раз відкриє «скриню Пандори», призведе до ескалації подальшого її використання. Про що вони наголосили і попередили людство (Маніфест Ейнштейна – Рассела). В маніфесті було заявлено про загрозу для життя людства ядерної зброї та поставлена проблема: «Чи покінчимо ми з людською расою, чи людство відмовиться від війни» [2]. Також, щодо небезпеки ядерної зброї висловлювався учений, один із винахідників термоядерної бомби А. Сахаров (активний учасник дисидентського руху), який виробив навіть власну філософію щодо ядерної зброї. «Ядерна війна може виникнути зі звичайної, а звичайна війна, як відомо, виникає з політики», зауважував Сахаров. Усвідомлюючи величезну міць створеної ним зброї, він підкреслював, що ще ніколи людство не стикалося ні з чим подібним. У своїх роботах, присвячених висвітленню можливих наслідків ядерного і термоядерного вибуху, він дуже докладно описує всі його потенційні фактори. Він застерігав політичних лідерів до обмеженого застосування ядерної зброї у збройному конфлікті, «Оскільки наслідки переходу «ядерного порогу» будуть непередбачуваними. Швидше за все, за ним піде ескалація конфлікту та перехід до повномасштабної ядерної чи термоядерної війни» [3].

Сьогодні у світі існує 195 країн із них ядерною зброєю володіють менше 5%. Ці країни неофіційно прийнято називати «ядерним клубом». До якого входять: США (1945 р.), Росія (раніше – СРСР, 1949 р.), Великобританія (1952 р.), Франція (1960 р.), КНР (1964 р.), Індія (1974 р.), Пакистан (1998 р.) та КНДР (2006 р.). Слід зазначити, однією з головних опор нинішньої системи міжнародної безпеки, є Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, в основу якого закладені три фундаментальні принципи: нерозповсюдження, роззброєння та мирне використання ядерних технологій та матеріалів [4]. У 1995 р. на Конференції з розгляду дії ДНЯЗ було ухвалено рішення про безстрокове продовження Договору, що стало значним кроком на шляху до ядерного роззброєння.

Слід зауважити, у 90-ті роки минулого сторіччя ідея ядерного роззброєння (global zero) набула активного звучання. Так, 1996 р. колишній командувач стратегічними ядерними силами США генерал Лі Батлер заявив, що він вперше бачить «перспективу відновлення миру, вільного від апокаліптичної загрози ядерної зброї <...>. Світ, вільний від ядерної загрози, – це без ядерної зброї» [5]. У 1998 р. було оприлюднено спільне звернення 63 колишніх військових з Індії, Пакистану та Бангладеш, в якому було зазначено: «Ми переконані, що ядерна зброя має бути виведена з регіону Південної Азії і, більше того, з усієї земної кулі».

У 2000-х роках ідея “global zero” у політичній риторичі лише посилилася. Новим поштовхом на шляху до побудови без’ядерного світу стала публікація у *The Wall Street Journal* «Світ без ядерної зброї». Авторами якої були – держсекретарі США Г. Кіссінджер (1973–1977рр.), Дж. Шульц (1982–1989рр.), В. Пері, міністр оборони США (1994–1997рр.) та С. Нанн, голова сенатського Комітету зі збройних сил (1987–1998 рр.). Вони виступили із закликом до великих держав розпочати загальну та повну ліквідацію ядерних арсеналів. Необхідність таких радикальних заходів, на думку авторів, зумовлена наступними причинами: виникнення нових загроз поширення ядерних технологій, використання цього виду зброї під час військових конфліктів, загроза потрапляння ядерних боезарядів до рук терористів [6]. На їхню думку, із закінченням холодної війни пішла в минуле доктрина взаємного гарантованого знищення, характерна для радянсько-американського протистояння, а отже, і ядерна зброя втратила свою актуальність для підтримки міжнародної стабільності за рахунок стримування противника. Обґрунтовуючи своє бачення світу без ядерної зброї Г. Кіссінджер, Дж. Шульц, У. Пері, С. Нанн запропонували низку практичних кроків для досягнення повної ліквідації ядерної зброї: продовження скорочення розмірів ядерних сил у офіційно визнаних ядерних державах; зміна параметрів бойового чергування ядерних сил, прийнятих за часів «холодної війни», з метою зменшення небезпеки помилкового чи несанкціонованого запуску; знищення тактичної ядерної зброї; ратифікація всіма країнами Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань, підписаного у 1996 р. [7]; підвищення рівня безпеки систем зберігання запасів зброї та матеріалів, що розщеплюються (передусім збройового плутонію та високозбагаченого урану); встановлення міжнародного контролю над закритим ядерно-паливним циклом; припинення виробництва збройових матеріалів, що розщеплюються, виключення використання високозбагаченого урану в цивільному обігу, а також про вилучення збройового урану з усіх без винятку дослідницьких реакторів та його безпечне зберігання; вжиття додаткових заходів для вирішення регіональних конфліктів та протиріч, які створюють передумови виникнення нових ядерних держав.

Зазначимо, окреслені Г. Кіссінджером, Дж. Шульцом, У. Пері, С. Нанном кроки, були зустрінуті досить позитивно серед акторів світової політики. Так, влітку 2006 р. Комітет із оборони Палати громад Великобританії опублікував доповідь «Майбутнє британської стратегії ядерного стримування». «Великобританія повинна буде розглянути питання, чи залишається ядерне стримування необхідним у поточній стратегічній обстановці» [8], – наголошувалося

у доповіді. На користь відмови від ядерної зброї Комітет висував низку аргументів: наявність ядерних гарантій з боку США, відсутність британських ядерних гарантій союзникам, невикористання ядерних боезарядів у війнах та небезпека нападів терористів на ядерні об'єкти. У червні 2007 р. міністр закордонних справ Великобританії Маргарет Беккетт (2006–2007 рр.) підтримала ідею “global zero” і заявила, що її країна може стати «лабораторією роззброєння» [9]. На підтримку цієї ідеї у червні 2008 р. виступили британські експерти: М. Ріфкінд, Д. Оуен, Д. Хард і Дж. Робертсон (четверо колишніх британських міністрів, які представляють партії консерваторів та лейбористів) із закликами стати на шлях відмовитися від ядерної зброї [10].

Наступним кроком, стала установча конференція міжнародної ініціативи “Global Zero”, яка відбулася у грудні 2008 р., у Парижі, на чолі з колишнім віце-головою Об'єднаного комітету начальників штабів США Дж. Картрайтом та видатним американським дипломатом Т. Пікерінгом. Ініціативу підтримали більше сотні найвпливовіших політичних, військових та цивільних діячів. Основною метою ініціативи “Global Zero” було поетапне вилучення та арсеналів та згодом знищення ядерної зброї, яку мають офіційні та неофіційні члени «ядерного клубу» [11]. Слід зауважити, авторами цієї ініціативи було запропоновано чотириступінчастий План дій (Action Plan), кінцеве завдання якого – повне знищення ядерної зброї до 2030 р. *Перша фаза* цього плану передбачала продовження переговорів між Росією та США, як країнами, які володіють найбільшим ядерним арсеналом у світі, щодо скорочення наступальних озброєнь та укладання двостороннього договору про скорочення до 2018 р. арсеналів кожної із сторін до 1 тис. ядерних боеголовок. *На другій* стадії Росія та США мають знизити свої запаси до 500 одиниць до 2021 р., тоді як решта ядерних держав (як визнані, так і не визнані) мають заморозити свої арсенали на рівні 2018 р. і згодом розпочати пропорційне їх скорочення. *На третій* стадії передбачалося проведення переговорів з подальшим підписанням міжнародної угоди про “Global Zero”, що передбачає поетапне, пропорційне скорочення ядерних запасів, який буде верифіковано, до нульового рівня, до 2030 р. І, нарешті, *на заключному етапі*, після знищення всієї ядерної зброї, в роботу має вступити система верифікації та контролю для недопущення виникнення нової ядерної загрози.

Зауважимо, спочатку ідея повної відмови від ядерної зброї була сприйнята дуже позитивно багатьма країнами. На тлі позитивної динаміки у взаємовідносинах Росії та США, на той час, заява про перспективи виключення загрози світові, що походить від ядерної зброї, опинилася в центрі уваги світової громадськості – від лідерів провідних світових держав до представників недержавних організацій. Для об'єктивності зазначимо, деякі країни висказали ряд застережень відносно запропонованої ініціативи “Global Zero”. Так, міністр оборони Франції (2012–2017 рр.) Жан-Ів Ле Дріан у своєму інтерв'ю радіостанції “France Info” у червні 2013 р. наголосив: «Ми забуваємо про рівновагу між двома державами, які мають значний ядерний арсенал, тисячі боеголовок. Барак Обама пропонує Росії скоротити арсенал дуже добре. Але щодо нас, то у нас трохи менше 300 ядерних боеголовок, які забезпечують нашу власну безпеку, і ми вже багато зробили для скорочення нашого ядерного арсеналу» [12]. Роком раніше інший видатний французький політичний діяч Поль Кілес висловився про транспарентність як про «ключовий принцип будь-яких договорів». На його думку, у міжнародній роботі зі скорочення озброєнь досі не вистачає належного рівня контролю на об'єктах, а офіційні документи містять недостатньо конкретики щодо методів здійснення взаємного контролю та спостереження, що лише ускладнює цю роботу.

Слід зазначити, у 2009 р. адміністрація президента США спробувала вивести дискусії щодо проблем ядерного роззброєння на міжнародний рівень. Б. Обама в своїй Празькій промові 5 квітня 2009 р., про перспективи ядерних перегонів підкреслив: «Сполучені Штати

мають намір зробити конкретні кроки на шляху до миру без ядерної зброї <...> і закликають інші країни зробити те ж саме» [13]. Практичним вираженням ідей та настроїв, характерних для руху за без'ядерний світ, стали підсумки візиту Б. Обама, який відбувся на початку липня 2009 р. до Москви. Цей візит дав новий імпульс процесу подальшого скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь Росії та США. За підсумками переговорів було підписано документ під назвою «Спільне розуміння з питання про подальші скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь» [14], що позначив загальні параметри нових домовленостей, які як заявлялося повинні були прийти на зміну Договору про СНО-1, що закінчувався в грудні 2009 р. Нова угода закріплювала граничні рівні стратегічних наступальних озброєнь сторін: для стратегічних носіїв – 500–1100 одиниць та пов'язаних із ними босзарядів – 1500–1675 одиниць. Передбачалося, що цей документ діятиме наступні 10 років.

На той час прихильники нульової стратегії покладали найбільші надії саме на США та Росію. На їхню думку, роззброєння країн, які мають найзначніші ядерні арсенали, спонукає інші держави «ядерного клубу» наслідувати їхній приклад. Запропонований у 2010 р. план побудови без'ядерного світу на початковому етапі передбачав: ратифікацію США ДВЗЯВ; домовленості щодо нових заходів, що застосовуються до порушників ДНЯЗ; продовження переговорів із РФ щодо скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО); створення нового порядку співробітництва у сфері мирного використання атома; переговори про контрольовану заборону виробництва матеріалу, що розщеплюється, для військових цілей; початок чотирирічної програми щодо забезпечення збереження недостатньо захищених ядерних матеріалів у всьому світі [15].

Втім, з часом, в риторичі провідних світових держав відбулися певні зміни. Так, відаючи належне концепції світу, вільної від ядерної зброї, політики та експерти все частіше стали підкреслювати, що ядерний потенціал має величезне значення для оборони, безпеки, а також для зовнішньої і навіть внутрішньої політики. Така зміна риторики була спричинена певними факторами: крім загрози, які інші держави бачили в особі двох провідних ядерних держав (США, Росія) не варто забувати про конфліктогенний регіональний чинник, який змушує країни «тримати гармати напоготові». Так, Пакистан потребує ядерних озброєнь через постійні ризики ведення війни зі своїм сусідом – Індією. З позиції Ісламабаду ядерний арсенал є найважливішим стримуючим фактором при захисті державних кордонів. Індія у свою чергу розцінює ядерну зброю як противагу Пакистану та КНР. Китай, який фактично залишився осторонь закликів до ядерного роззброєння, підтримує і зміцнює свої ядерні запаси для того, щоб стримувати Індію і мати статус світової держави. КНДР нарощує свій ядерний потенціал, змушуючи Південну Корею і Японію замислюватися про створення власних ядерних озброєнь або звертатися за допомогою до США.

Так, за оцінкою Федерації американських учених (дослідники зазначають наведені цифри є приблизні) станом на початок 2022 року у світі налічується сумарно 12,7 тисяч ядерних боєголовок: Росія – 5977 ядерних боєголовок; США – 5428 ядерних боєголовок; Китай – 350 ядерних боєголовок; Франція – 290 ядерних боєголовок; Великобританія – 225 ядерних боєголовок; Пакистан – 165 ядерних боєголовок; Індія – 160 ядерних боєголовок; КНДР – 20 ядерних боєголовок. Також у Федерації зазначають, що Ізраїль має у своєму арсеналі 90 боєголовок [16]. Втім, слід зауважити щодо оцінки ядерного арсеналу Ізраїлю експерта спільноти веде дискусії.

Отже, ми можемо зробити певні висновки – постійні загрози, реальні і уявні, тісно вплетені в складну і дуже заплутану «ядерну павутину», значно знижують шанси на досягнення в найближчому майбутньому загального ядерного роззброєння. Більше того, деякі

дослідники вважають, що “global zero”, навіть у віддаленій перспективі, – дуже небезпечна ідея, якщо тільки світовий порядок, що існує сьогодні, не зазнає радикальних змін. У своїй статті американський учений А. Етціоні «Нуль – це неправильне число» припускає, якщо Росії або США вдасться приховати наявність у них кількох боеголовок, що перевищують встановлений договірний ліміт, це не призведе до кардинального перегрупування сил. Однак якщо одна з держав повністю ліквідує свій ядерний арсенал, а інша приховає в себе десяток боеголовок, буде актуальною проблемою сучасних міжнародних відносин створена серйозна загроза міжнародній безпеці. У такій ситуації концепція «гарантованого взаємного знищення», що забезпечувала відносну стабільність у роки холодної війни та продовжує, хоч і дещо у видозміненій формі, залишатися гарантом безпеки, втрачить сенс [17]. Ми тут погоджуємося з думкою А. Етціоні, оскільки, якщо навіть допустити, що США, Китай і Росія все ж таки ліквідують свою ядерну зброю, у ролі «порушника спокою» може виступити будь-яка інша держава. Можна тільки здогадуватися, що буде, якщо, наприклад, Північна Корея залишиться єдиною ядерною державою на світовій арені. Звичайно, такий розвиток подій мало ймовірний, проте подібні сценарії добре ілюструють, що на шляху до “global zero” неможливо обходитися зусиллями лише декількох держав. І очевидним залишається той факт, що країни не збираються відмовлятися від ядерної зброї.

На підтвердження зазначеного, у квітні 2010 року адміністрацією Б. Обама була проголошена стратегія “minimal deterrence” (мінімального стримування) [18], яка була закріплена у програмному документі “Nuclear Posture Review Report” (квітень 2010 р.) [19]. У ньому було зафіксовано низку пріоритетних напрямів розвитку американської ядерної стратегії: перехід до стримування на основі нижчих стель; розвиток протиракетних технологій; розвиток високоточної зброї у неядерному оснащенні; збереження принципу «поворотного потенціалу», який передбачає скорочення сил ядерного стримування за допомогою складування, а не ліквідації ядерних боезарядів; скорочення тактичної ядерної зброї за одночасним збереженням американської ядерної присутності на території союзних країн [20]. Як ми бачимо ні про які ідеї “global zero” у стратегії “minimal deterrence” уже не зазначено. В цьому контексті ми не можемо не звернути увагу на другу статтю Г. Кіссінджера, С. Нанна, Д. Шульца, У. Перрі («На шляху до без’ядерного світу», 2008р.) в якій було акцентовано вже не стільки на знищенні ядерної зброї “global zero”, скільки про її значне скорочення [21], а в наступних публікаціях («Як захистити наш ядерний стримуючий фактор», 2010 р., «Стимування в епоху ядерної зброї», 2011 р. «Наступні кроки щодо зменшення ядерних ризиків: Темпи роботи з нерозповсюдження не відповідають актуальним загрозам», 2013 р.) автори взагалі стали підкреслювати необхідність зміцнення та підвищення ефективності існуючого ядерного потенціалу США як гаранта стабільності у всьому світі [22; 23]. Об’єктивно, ми можемо констатувати, що ідея ядерного роззброєння “global zero” зазнала краху. Країни, які володіють ядерною зброєю, не відмовилися від неї, а навпаки, кількість ядерних держав зростає за рахунок Індії та Пакистану, які досі не є сторонами ДНЯЗ.

Зазначимо, враховуючи чинник російсько-української війни ми можемо припустити, що ХХІ сторіччя може виявитись більш ядерним, ніж очікувалося. Оскільки, саме ця війна, висвітлює серйозні проблеми в системах глобальної і регіональної безпеки. Але, на нашу думку, вона стала наслідком більш масштабного процесу, що розпочався в кінці ХХ ст., після розпаду СРСР. А саме, коли світова система безпеки не була скоригована враховуючи зникнення такого великого геополітичного гравця на світовій сцені, як СРСР, який до того ж був однією із двох країн біполярної Ялтинсько-Потсдамської системи. Замість якого просто, та більше того незаконно, із мовчазної згоди провідних світових акторів була змінена табличка із СРСР на Росію. А весь ядерний арсенал СРСР, який розміщувався на

території України, Білорусі, Росії, Казахстану за лобіювання США було передано до Росії. Білл Клінтон, президент США (1993–2001 рр.), в інтерв'ю RTÉ, 4.04.2023 р., зауважив, що він шкодує про таке рішення «відчуваю особисту причетність, тому що я змусив Україну погодитися на відмову від ядерної зброї. І ніхто з них не вірить, що Росія пішла б на це вторгнення, якби Україна все ще мала свою зброю. Українці боялися віддати її ядерну зброю, бо думали, що це єдине, що захищало їх від експансіоністської Росії. Путін, коли побачив нагоду, порушив угоду і спочатку захопив Крим. І я через це почуваюсь жахливо, тому що Україна є дуже важливою країною».

Треба розуміти, що наявна архітектура світової системи безпеки, зокрема система ядерного стримування була «заточена» виключно під двополярний світ. Її основною метою було не допустити ядерного конфлікту між США та СРСР. При цьому вона навіть не була спрямована на зупинення гонки озброєнь, а лише на зниження її темпів. Хоча з моменту застосування першої ядерної бомби «країни ядерного клубу» і намагалися зменшити ядерний арсенал, але зменшення до нуля – до нуля не приводило. «Проста стратегія» одночасної відмови ключових гравців від ядерної зброї спочатку СРСР і США, а потім США і Росії, не спрацювала. А після того, як Росія напала на Україну при тому будучи одним із гарантів Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум) [24] і дозволила собі вдатися до політики ядерного шантажу, говорити про рух до без'ядерного світу стає вкрай складно, якщо не сказати неможливо. Адже, зараз ніхто не зможе вже спрогнозувати, у якій частині світу завтра виникне нова больова точка. А таких точок може виникнути багато, і вони можуть йти каскадом. Отже, наслідки які зараз переживає світова система безпеки, а точніше фактична її відсутність – це те, що не було унормовано і проведено реформування архітектури світової системи безпеки враховуючи зауважений чинник – розпад СРСР [25; 26].

9 серпня 2021 року Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш у посланні присвяченому 76-м роковинам трагедії в Хіросімі заявив, що він «глибоко стурбований» відсутністю прогресу у боротьбі за мир без ядерної зброї: держави вдосконалюють та нарощують свої ядерні арсенали та провокують нову гонку озброєння. В ООН, за словами Генсека, поділяють погляди і готові боротися за мир без ядерної зброї. «Я закликаю всі країни, які володіють ядерною зброєю, кожній окремо і всім разом розробити та вжити заходів щодо зниження ризику ядерної катастрофи. Ми в жодному разі не повинні приймати за належне існуючі норми щодо незастосування ядерної зброї. Я також закликаю уряди скористатися Десятим оглядом Конференції договору щодо нерозповсюдження, щоб підтвердити свою відданість миру без ядерної зброї». Враховуючи, мету щодо дотримання та забезпечення миру та безпеки у світі, з якою Було створено Організацію Об'єднаних Націй після Другої світової війни, логічно, що ООН заявляє про такі ініціативи. Але, сучасну ООН, зараз цілком можна порівняти з Лігою Націй кінця 1920-х років: претензії на роль світового арбітра не підкріплюються реальними повноваженнями впливу.

До такого висновку ми приходимо, враховуючи той факт, що коли Росія, цинічно, напала на Україну, окупувавши частину її територій, при тому, що Україна мала безпекові гарантії (Будапештський меморандум), світова система безпеки, ООН не продемонстрували достатньої політичної волі та ефективності механізмів примушення до розв'язання конфлікту, дотримання міжнародних норм і взятих зобов'язань. Із арсеналу РБ ООН практично зникли передбачені Статутом ООН операції з примушення до миру, які, до прикладу були застосовані до Іраку у 1990 р. під час кризи Ірак-Кувейт. Замість цього пропонуються м'які засоби операції з підтримання миру (Розділ VI. Мирне Розв'язання Спорів, Розділ VII. Дії щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії) [27, розділ VI, стаття 33–38; розділ VII, стаття 39–51].

Отже, недосконалість світової системи безпеки і не бажання провідних світових акторів до її зміни призвели як наслідок у 2022 році до повномасштабної війни на Європейському континенті. Війна Росії проти України застала країни, які не володіють ядерною зброєю над її розробкою або укладення договорів із країнами, які нею володіють про розміщення на своїй території. Так, 3 квітня 2023 року віце-прем'єр-міністр Польщі Ярослав Качинський, в інтерв'ю німецькій газеті "Welt am Sonntag", заявив, що Польща не проти розміщення на її території американської ядерної зброї, «Якби американці попросили нас зберігати ядерну зброю США в Польщі, ми були б відкриті для цього. Це значно зміцнило б стримування Москви». Північна Корея розгорнула і розвинула свій ракетно-ядерний потенціал, також практично зробив Іран, погрожуючи підштовхнути Близький Схід до регіональних «перегонів ядерних озброєнь». У такій атмосфері Японія теж відчуває необхідність корекції своєї політики. У 2020 році японський уряд повідомив, що має близько 45 тон плутонію, понад 30 з яких придатні для використання в ядерних зарядах. Солідний запас плутонію накопичився в Японії внаслідок багаторічної переробки відходів діяльності місцевих АЕС. До аварії на АЕС «Фукусіма-1» у 2011 році, на території країни працювало понад 50 енергетичних атомних реакторів, які природно постійно видавали відходи своєї діяльності. Цей плутоній планувалося використовувати як нове МОХ-паливо (mixed-oxide fuel – ядерне паливо, що містить кілька видів оксидів матеріалів, що діляться: суміш оксидів плутонію і природного/збагаченого/збідненого урану), тобто змішувати його з ураном і спалювати в реакторах, які б давали новий плутоній. Чисто гіпотетично для створення ядерної зброї у разі прийняття відповідного політичного рішення, оцінюється в строк від півроку до року [28].

Зазначені тенденції є вкрай небезпечними, Оскільки, як наслідок, це призведе до зростання кількості ядерних держав у світі і не забуваємо про терористичні організації. Тобто, ядерна зброя почне розповзатися планетою, перетворившись на засіб захисту суверенітету, і на атрибут особливого статусу. Вкрай важливо зауважити, такі процеси складно контролювати, сьогодні ніхто не може офіційно підтвердити – скільки фактично країн володіють ядерною зброєю, скільки в розробці і скільки прагне мати. Світова система безпеки виявилася безсилою і не готовою до контролю над зауваженими процесами, а особливо контролю на ядерним компонентом (ядерна зброя, атомна енергія).

Також, слід розуміти, ще один аспект, з часу застосування перших атомних бомб (Хіросіма, Нагасакі 1945р.) ядерні технології значно змінилися, ставши більш складними. Крім того, різноманітність боєприпасів дозволяє проводити як великомасштабні, так і точкові атаки з більшою дальністю та значно більшою руйнівною силою. За допомогою сучасних технологій ядерного знищення, як зауважує Стівен Херцог (Центр досліджень з безпеки федерального технологічного інституту ETH Zurich), можна «усувати» цілі мегаполіси та «зачищати» величезні території навіть на великій відстані. «Кожне велике місто в США потенційно знаходиться в півгодини від тотальної руйнації, кожне велике місто країни НАТО в Європі може бути знищене балістичною ракетою приблизно через двадцять хвилин після пуску» [29].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ми обґрунтовано можемо зазначити, що нинішня архітектура світової системи безпеки потребує кардинальних змін. На нашу думку, це повинна бути нова система, яка буде відповідати на безпекові виклики XXI ст. Зауважимо, ідеї "global zero", які в черговий раз, підіймаються і заявляються на політичних майданчиках, з великою вірогідністю не приведуть до вирішення питання знищення ядерної зброї, так само як це відбувалося на протязі більше 70-ти років. Ідея "global zero" її ініціативи апріорі не могли бути впроваджені, оскільки вона не запропонувала

прозорий інструмент якому б могли довіряти сторони ключових гравців. Зауважимо, для того щоб нарешті вирішити питання ядерної зброї у світі, мало політичних рішень. Гравці на світовій політичній сцені повинні мати довіру до світової системи безпеки. Також вони бажають паритетних правил гри. Потрібно розуміти, що знищити всю ядерну зброю, дійти до «глобального нуля», особливо зараз, коли світова система безпеки знаходиться в такому турбулентному стані і те що до цього питання доєдналася проблема терористичних організацій – малоймовірно, якщо не сказати, не можливо.

Отже, повинна бути запропонована зовсім нова конфігурація архітектури світової безпеки, яка б дійсно вирішила такий важливий безпековий аспект як розповсюдження та взяття під контроль ядерної зброї у світі. Зазначимо, на нашу думку, саме Україна, яка опинилася в епіцентрі нападу РФ, як ядерної країни на неядерну країну і у відношенні якої були порушені всі гарантії безпеки надані ключовими геополітичними гравцями, має беззаперечне право на пропозиції світовому товариству свого бачення нової архітектури світової системи безпеки, зокрема над створенням нового безпекового сегмента по контролю над ядерною зброєю та іншими загрозами масового враження. Це може бути створена окрема наддержавна організація, яка не просто візьме під контроль ядерний компонент (ядерну зброю, атомну енергію), який є у світі, а який буде передано ядерне озброєння країнами в обмін на гарантії захисту і безпеки. Ядерні країни можуть відмовитися від ядерної зброї на користь створення «всесвітньої ядерної парасольки» для того щоб забезпечити ядерну стабільність і світову безпекову рівновагу. Зазначимо, світовий політикум не може більше тішити себе ілюзіями, що нинішня світова безпекова архітектура може забезпечити рівновагу у світі. І допоки не буде вирішена проблема відповідності архітектури світової системи безпеки складним безпековим викликам ХХІ ст., безпекова складова світового політичного процесу буде перебувати у розбалансованому стані. Світові процеси будуть протікати від однієї кризи до іншої. Тому, дуже важливо, на нашу думку, проведення наукових досліджень та напрацювання нових концептуальних моделей, які змогли б дати відповідь на таке важливе питання як формування нової глобальної ефективної системи безпеки і наблизити країни до її реалізації.

Список використаної літератури

1. Kahn H. Thinking about the Unthinkable (Horizon Press: New York, 1962); Kahn, H., Thinking about the Unthinkable in the 1980s (Simon & Schuster: New York, 1984).
2. Russell-Einstein Manifesto. URL: <https://ahf.nuclearmuseum.org/ahf/key-documents/russell-einstein-manifesto/>.
3. Sakharov A. Anxiety and hope. articles, letters, speeches, interviews. 1958–1986. URL: <https://library.khpg.org/files/docs/1433875215.pdf>.
4. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text.
5. General Lee Butler, USAF (Retired). National Press club remarks. 04.12.1996. URL: <http://nuclearweaponarchive.org/News/Butlpress.txt>.
6. Schultz G.P., Perry W.J., Kissinger H.A., Nunn S. A world free of nuclear weapons. *The Wall Street Journal*. 04.01.2007. URL: <http://www.wsj.com/articles/SB116787515251566636>.
7. The Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty. URL: <https://www.ctbto.org/our-mission/the-treaty>.
8. The Future of the United Kingdom's Nuclear Deterrent. Presented to Parliament by Secretary of State for Defence and the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs by Command for Her Majesty. December 2006. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/272429/6994.pdf

9. Remarks by Margaret Beckett, Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs. United Kingdom Carnegie International Nonproliferation Conference. 25.06.2007. URL: <http://carnegieendowment.org/2007/06/25/keynote-address-world-free-of-nuclear-weapons-event-1004>.
10. Hurd D., Rifking M., Owen D., Robertson G. Start worrying and learn to ditch the bomb. *The Times*. 30.06.2008. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/start-worrying-and-learn-to-ditch-the-bomb-cmhrs59gjw>.
11. The Global Zero Action Plan. URL: <https://www.globalzero.org/>.
12. France to maintain nuclear arsenal after Obama call. Reuters. 20.06.2013. URL: <https://www.reuters.com/article/us-obama-berlin-france-idUKBRE95J0BC20130620>.
13. Remarks by President Barack Obama. Prague, 05.04.2009. *The White House*. URL: http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Barack-Obama-In-Prague-As-Delivered.
14. Treaty between the united states of America and the Russian federation on measures for the further reduction and limitation of strategic offensive arms. URL: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/140035.pdf>.
15. SIPRI Yearbook 2010 Armaments, Disarmament and International Security. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB10UKR.pdf>.
16. Federation of American Scientists. URL: <https://fas.org/pub-reports/an-integrated-approach-to-deterrence-posture/>.
17. Etzioni A. Zero is the Wrong Number. URL: https://www.researchgate.net/profile/Amitai-Etzioni/publication/240678408_Zero_is_the_Wrong_Number/links/596369e50f7e9b81948e5166/Zero-Is-the-Wrong-Number.pdf.
18. From counterforce to minimal deterrence – a new nuclear policy on the path toward eliminating nuclear weapons. *Federation of American Scientists*. URL: https://pubs.fas.org/_docs/occasionalpaper7.pdf.
19. Nuclear Posture Review Report. April 2010. U.S. Department of Defense. URL: <http://www.defense.gov/News/Special-Reports/NPR/>.
20. Gard R., Terryn G. American nuclear strategy: The case for a minimal-deterrence policy. *The National Interest*. 01.12.2014. URL: <http://nationalinterest.org/feature/american-nuclear-strategy-the-case-minimal-deterrence-policy-11755>.
21. Schultz G.P., Perry W.J., Kissinger H.A., Nunn S. Toward a nuclear-free world. *The Wall Street Journal*. 15.01.2008. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB120036422673589947>.
22. Toward a World without Nuclear Weapons. Schultz G.P., Perry W.J., Kissinger H.A., Nunn S. URL: https://media.nti.org/pdfs/NSP_op-eds_final_.pdf.
23. Schultz G.P., Perry W.J., Kissinger H.A., Nunn S. Next Steps in Reducing Nuclear Risks: The Pace of Nonproliferation Work Today Doesn't Match the Urgency of the Threat. URL: <https://www.nti.org/analysis/articles/next-steps-reducing-nuclear-risks-pace-nonproliferation-work-today-doesnt-match-urgency-threat/>.
24. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text.
25. Буряченко О. Мавпа з ядерною гранатою: чому ООН виявилася беззахисною перед шантажем путіна і що тепер з цим робити. *Новини LIVE*. 26 жовтня 2022 р. URL: <https://safe.novyny.live/obeziana-s-iadernoi-granatoi-smozhet-li-oon-sderzhat-rossiui-60686.html>.
26. Буряченко О. «Ядерна парасолька» для всіх: як світ може захиститися від російського шантажу. *Новини LIVE*. 7 листопада 2022 р. URL: <https://safe.novyny.live/iaderny-i-zontik-dlia-vsekh-kak-mir-mozhet-zashchititsia-ot-rossiiskogo-shantazha-62772.html>.
27. United Nations Charter. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>.

28. «Ядерне доміно»: хтось у черзі за ядерною зброєю-2. Японія. URL: <https://hvylyya.net/uk/analytics/263706-yadernoe-domino-kto-v-ocheredi-za-yadernym-oruzhiem-2-yaponiya>
29. Explainer: What would a nuclear war look like? URL: <https://www.swissinfo.ch/eng/explainer--what-would-a-nuclear-war-look-like-/47409712>

THE NUCLEAR FACTOR IN THE ARCHITECTURE OF THE WORLD SECURITY SYSTEM. THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR AS A CATALYST FOR NUCLEAR ESCALATION

Oleksiy Buryachenko

*National Aviation University,
Department of Sociology and Political Science
Liubomyra Huzara Ave., 1, 03058, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5308-2570>*

The article analyzes the issue of the nuclear factor in the architecture of the world security system and the Russian-Ukrainian war as a catalyst for nuclear escalation. The study of the mentioned issue is a component of the scientific research “Formation of a new global security system: the Russian-Ukrainian war as a factor in the evolution of world politics”.

The research of scientific positions, provisions, analysis of analytical reports, documents, international agreements, legislative acts made it possible to characterize the patterns and trends that prevented the implementation of the idea of nuclear disarmament “global zero”, which was raised and discussed at the international level for 70 years (since the invention of nuclear weapons). This study allows the author to conclude that the imperfection of the architecture of the world security system and the unwillingness of leading world actors to change it led, as a result, to a full-scale war in Europe in 2022. Russia’s war against Ukraine made countries that do not possess nuclear weapons think about their development or conclusion of agreements with countries that possess them on their placement on their territory. It should be noted that the mentioned trends are extremely dangerous, as a result, it will lead to an increase in the number of nuclear states in the world, and let us not forget about terrorist organizations. In other words, nuclear weapons will begin to spread around the planet, turning into a means of protecting sovereignty and an attribute of special status. It is crucial to note that such processes are difficult to control, and today no one can officially confirm how many countries possess nuclear weapons, how many are in development, and how many aspire to have them. Therefore, the global security system has proved powerless and unprepared to control these processes, especially concerning the nuclear component (nuclear weapons, atomic energy). Persistent real and imaginary threats are closely intertwined in a complex and convoluted “nuclear web”, significantly reducing the chances of achieving general nuclear disarmament in the near future. Furthermore, even in the distant perspective, this is a highly dangerous idea unless the current world order undergoes radical changes.

The author emphasizes the need for a completely new configuration of the architecture of global security that would effectively address the important security aspect of nuclear weapon proliferation around the world. According to the author, Ukraine, which found itself at the epicenter of the Russian attack, when one nuclear country attacked another non-nuclear country and all security guarantees provided by key geopolitical players were violated, has an undisputed right to propose to the world community its vision of a new architecture of the global security system, in particular, the creation of a new security segment for controlling nuclear weapons and other threats of mass destruction.

Key words: Russian-Ukrainian war, nuclear weapons, world security system, architecture of the world security system, international security, global security balance, United Nations, Ukraine, Russia, “global zero”, nuclear disarmament.